

בית חולים שדה של חיל הרפואה - מענה רפואי הומניטרי בשירות הדיפלומטיה הצבאית

שי שול¹

בשנים האחרונות גובר השימוש בסיוע הומניטרי לא רק להצלת חיים, אלא כחלק ממאמץ התודעה והדיפלומטיה הצבאית של צה"ל. זאת ניתן לראות במשלחות החילוץ הרבות ובבית חולים שדה שהוקם במעבר ארז במהלך מבצע "צוק איתן" וכן בבית חולים שדה לטיפול בפצועים ממלחמת האזרחים בסוריה. ניכר שהטיפול המקצועי מביא לשינוי תודעתי בקרב המטופלים כלפי ישראל, יחד עם הכרה דיפלומטית חשובה מצד ארגוני סיוע ורפואה בין-לאומיים. לכן, יצירת עקרונות להפעלת הכלי של המאמץ ההומניטרי, כמאמץ רצוף ומתמשך, יכולה להביא להישגים משמעותיים לתוכנית המבצעית בשגרה ובחירום.

"להושיט יד עוזרת לכל פצוע ולכל חולה, אם מקלה ואם נכבד, אם אוהב ואם אויב - ולכל אדם באשר הוא אדם."
מתוך שבועת חיל הרפואה, חיים חפר

רקע

דיפלומטיה צבאית אינו צמד מילים שגור המתחבר יחד באופן טבעי; יחד עם זאת, כשמתעמקים מוצאים כי הדיפלומטיה הצבאית מתמקדת בעיקרה בהשגת יעדים ואינטרסים מדיניים בתחומי הביטחון וההגנה, והיא מבוצעת ומקודמת בדרכים רבות בכל מצבי השח"ם (שגרה, חירום, מלחמה). הקשר שבין דיפלומטיה צבאית לחיל הרפואה ולסיוע הומניטרי כמעט ולא הוזכר עד היום, זאת על אף שהמענה הרפואי ההומניטרי משמש כאחד הכלים בחזית

¹ סא"ל שי שול הוא ראש ענף הפעלה בחיל הרפואה, אמון על מוכנות חיל הרפואה ובעל ניסיון מבצעי רב בהפעלת משלחות סיוע הומניטרי ובתי חולים שדה בארץ ובעולם. כן השתתפו בכתיבת מאמר זה: אל"ם (מיל') פרופ' עופר מרין, מפקד היחידה הכירורגית המטכ"לית ומנכ"ל בי"ח "שערי צדק" בירושלים; אל"ם (מיל') ד"ר סלמן זרקא, בשירותו הצבאי מפקד המשור"פ ומפקד משימת "תכלת ארגמן" וכיום מנכ"ל בי"ח "זיו" בצפת, משיא משואה ביום העצמאות ה-71; תא"ל ד"ר טריף בדר, קצין הרפואה הראשי.

העשייה והוא לעיתים מאמץ משמעותי ומתמשך אשר נראה שהביא להישגים דיפלומטיים של ממש.

מדינת ישראל החליטה להגיש סיוע הומניטרי מציל חיים בכל מקום של אסון ולכל אומה שתזדקק. בכל אתגר כזה שמתפתח בעולם, מקבל את המשימה בית חולים שדה של חיל הרפואה ובסיוע של פיקוד העורף ושל כוחות נוספים הוא מקיים משימת הצלת חיים ככל שנדרש. בית החולים הצבאי של צה"ל מוכר מזה שנים כמוביל במשימות של סיוע רפואי במצבי אסון, כך הוא היה הראשון להגיב ברעידת האדמה הקשה בהאיטי (2010), בפיליפינים לאחר הטייפון (2013) וגם בנפאל לאחר רעידת האדמה (2015).²

לבית חולים שדה של חיל הרפואה יש ניסיון מצטבר של יותר מ-60 שנים במתן סיוע הומניטרי ברחבי העולם והוא מתאפיין בתגובה מהירה ובהבאת ציוד מתקדם לזירת האסון, הכולל חדר מיון, חדרי ניתוח, מיטות טיפול נמרץ, מחלקות אשפוז למבוגרים, לנשים ולילדים, שירותי מעבדה, שירותי דימות, בית מרקחת ועוד. בכל אחת מהמשלחות הללו טופלו למעלה מ-1000 נפגעים ובוצעו עשרות פעולות כירורגיות.

בשנת 2013 החל ארגון הבריאות העולמי מטעם האו"ם³ בתהליך סיווג ואקדריטציה לבתי חולים שדה וזאת על מנת לוודא שהסיוע הרפואי אשר יינתן באירועי אסון יהיה באיכות גבוהה. בית החולים של צה"ל נבחן בהתאם לכללים חדשים ומתקדמים אלה ונמצא כי הוא עומד בדרישות הגבוהות ואף היה הראשון בעולם לקבל הסמכה ברמה 3, הרמה הגבוהה ביותר בעולם. וכפי שהכריז ראש צוות הביקורת מטעם ארגון הבריאות העולמי – מכל הגופים שנבדקו עד אז, הציב בית החולים הישראלי את הסטנדרטים הגבוהים והאיכותיים ביותר – וכתב: "בית חולים שדה הכי טוב בעולם".⁴ הצלחה זו היא הישג תודעתי כשלעצמו משום שמאז ההסמכה ועד היום מהווים אנשי בית החולים אורים ותומים בתחום רפואת האסונות בעולם ולצד זאת זהו גם הישג דיפלומטי בלתי מבוטל שהרי לא בכל יום בוחר האו"ם לציין את מדינת ישראל כמובילה בעולם בתחום כלשהו, וכאן במקרה זה, בחר ארגון הבריאות העולמי מטעם האו"ם להכיר בבית החולים של חיל הרפואה כראשון בעולם וכטוב בעולם.

בית חולים שדה של חיל הרפואה התפרסם בזכות הסיוע המקצועי שהעניק באסונות ברחבי העולם על אף שמשימתו הראשונה היא להיות מוכן לתרחישי חירום בישראל: הן תרחיש מלחמתי והומניטרי והן מענה לאסון טבע. לשמחתנו, מאז שנת

² Yuval Glick et al, "Extending a Helping Hand: A Comparison of Israel Defense Forces Medical Corps Humanitarian Aid Field Hospitals," Israel Medical Association Journal 18(10), 2016, pp.581-585.

³ UN World Health Organization (WHO)

⁴ Judah A. Gross, "UN ranks IDF emergency medical team as 'No. 1 in the world'", *The Times of Israel*, 13.11.2016. <https://www.timesofisrael.com/un-ranks-idf-emergency-medical-team-as-no-1-in-the-world/>

1973 במלחמת יום הכיפורים,⁵ לא הופעל בית חולים שדה למתאר מלחמתי או למתאר אסון בישראל, אולם בשנים האחרונות הופעל בית החולים בתוך מדינת ישראל בשני מתארים צבאיים עיקריים: הראשון, מענה רפואי בבית חולים שדה אשר נפרס ברמת הגולן למתן טיפול רפואי לפצועים סורים כתוצאה ממלחמת האזרחים המתרחשת בסוריה;⁶ השני, מענה רפואי במרפאה הומניטרית אשר נפרסה במעבר ארז על גבול רצועת עזה במהלך מבצע "צוק איתן".⁷

במאמר זה אבקש להראות את תרומת הסיוע ההומניטרי למאמץ הדיפלומטי ובעיקר במישור התודעתי. לשם כך אציג שני מקרי בוחן בהפעלת בית החולים במתארים צבאיים, אשר לצד המענה הרפואי שהוגש ומרכיבי הפיקוד והרפואה המשולבים בהם באופן טבעי, היה בהם מרכיב לא טריוויאלי בשירות הדיפלומטיה הצבאית ובמאמץ התודעה.

טיפול רפואי בידי צוות רפואה צבאי ברמת הגולן

⁵ במלחמת יום הכיפורים בשל מרחק החזית מהעורף, הפעילו צה"ל וחיל הרפואה מערך הטיפול והפינוי בחזית שנשען ברובו על שני בתי חולים שדה: בריפדים ובשדה התעופה פאיד. בתי חולים אלו טיפלו בעיקר בפצועי צה"ל אך עלה בידם לטפל גם בפצועי אויב. להרחבה ראו דניאל נדב: **ימים של דם והקרבה - חיל הרפואה במלחמת יום הכיפורים**, עמוד 282, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2014.

⁶ מלחמת האזרחים בסוריה - סכסוך שפרץ בסוריה בין כוחות הנאמנים למשטר אסד ובין אלה המבקשים להדיחו. הסכסוך החל במרץ 2011 וכלל קרבות קשים, פיגועי התאבדות, שימוש בנשק בלתי קונבנציונלי, מעשי טבח, פשעי מלחמה, פשעים נגד האנושות, אלימות עדתית ועוד. עד היום נמנו כ-500,000 הרוגים, מעל 1.5 מיליון פצועים ומעל 5.5 מיליון פליטים.

⁷ מבצע "צוק איתן" היה מבצע צבאי ברצועת עזה בקיץ 2014 במשך 50 ימי לחימה. המבצע הוכרז בעקבות ירי רקטי מרצועת עזה לעבר אוכלוסייה אזרחית בדרום הארץ. במהלך המבצע נורו כ-5000 רקטות ופצצות מרגמה לעבר ישראל, צה"ל תקף כ-6000 מטרות בשטחי רצועת עזה. בצד הישראלי נהרגו 68 חיילים ו-6 אזרחים ונפצעו כ-2000 חיילים ואזרחים. בצד הפלשתיני נהרגו קרוב ל-1400 פעילי טרור וכ-1000 אזרחים ונפצעו מעל 11,000 פלשתינים.

"תכלת ארגמן" - הפעלת בית חולים שדה של חיל הרפואה לסיוע הומניטרי לפצועים ממלחמת האזרחים בסוריה

גבר, ארבע נשים ושני ילדים, שנפגעו מארסיסי ההפצצות במהלך הלחימה ליד הגבול, פונו בסוף השבוע לקבלת טיפול בבתי חולים בארץ. קצין צה"ל שנמנה עם כוחות הסיוע אמר: "בגלל מצבם הרפואי המורכב של הפצועים הקפצנו צוותי רפואה רבים מכלל המרחב".⁸ האם טבעי הוא שדיווח חדשותי שכזה מתקיים בגבול בין ישראל לסוריה? גבול, שכידוע, איננו גבול של שלום.

בית החולים הצבאי ברמת הגולן

בפברואר 2013 התקרבו לגדר הגבול ברמת הגולן כמה סורים אשר נפצעו בקרבות שם. כוחות צה"ל זיהו כי הם זקוקים לסיוע רפואי דחוף וקיימו התייעצות בהולה עם מפקד הרפואה הפיקודי⁹ אשר קבע כי רק פינוי מיידי לבית חולים יביא להצלת חייהם.¹⁰ למפקד פיקוד הצפון דאז, האלוף יאיר גולן, אשר נדרש לסוגייה עוד במהלך הטיפול באירוע, לא היו ספקות ובאישורו המיוחד הועברו הפצועים לטיפול רפואי בבית חולים אזרחי בצפון הארץ, המרכז הרפואי זיו. לאחר האירוע הזה התנהל דיון ער בצה"ל על הגשת סיוע הומניטרי לסורים אל מול החלופה הלגיטימית של סגירת הגבול מול מדינת אויב. הדיון הזה הוכרע באישור החלופה של הושטת יד

⁸ בלומנטל, איתי וראב"ד, אחיה. "תיעוד מהגבול: פצועים סורים מועברים לטיפול בישראל". *Ynet*, 09.04.17. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4947423,00.html>

⁹ אל"ם ד"ר טריף בדר, לימים תא"ל - קצין הרפואה הראשי.

¹⁰ Salman Zarka et al, "Israel's medical support to victims of the civil war in Syria", *Israel Medical Association Journal* 16(2), 2014, pp.71-2.

מקצועית מצילת חיים לאויב הסורי. הלקחים מהאירוע הראשון הביאו להבנה כי על מנת להציל חיים של פצועים במצב קשה יהיה צורך ביכולות כירורגיות על הגבול. היעדר הבנה מלאה במי הולכים לטפל הביאה לקבלת החלטה על הקמת בית חולים שדה מתקדם ברמת הגולן, סמוך לגדר הגבול. כך יצא לדרך מבצע צבאי מיוחד "תכלת ארגמן". פצועים אשר הגיעו לגבול טופלו ע"י רופא צבאי וצוותו ולאחר מכן הופנו להמשך טיפול בבית החולים הצבאי שהוקם במוצב על הגבול, אלא אם מצב החולה דרש יכולות של בית חולים אזורי. מאז תחילת המבצע ההומניטרי ועד סיומו בשלהי 2018, טופלו בישראל קרוב ל-5000 סורים, פצועים וחולים, מהם כ-20% ילדים, כ-10% נשים והיתר הם גברים בגילים שונים.

צוות בית החולים הצבאי ברמת הגולן

בית החולים פעל סמוך לגדר במשך כשנתיים. במרוצת הזמן התגבשה ההבנה שהפצועים הסורים מגיעים לגבול אחרי שעות ואף ימים מהפציעה ואין צורך במענה כה דחוף על הגדר. נוסף על כך, במבצע "צוק איתן" הועברו חלקים מבית החולים הצבאי למעבר ארז לסיוע לאוכלוסיית עזה ובהמשך הוחלט על סגירתו בגבול הצפוני. עם הפסקת הפעלתו, התבסס הסיוע ההומניטרי לסורים בעיקר על בתי החולים האזרחיים בצפון המדינה (זיו, נהריה, פוריה ועד רמב"ם בחיפה).¹¹

Salman Zarka & Alexander Lerner, *Complicated War Trauma and Care of the Wounded: The Israeli Experience in Medical Care and Humanitarian Support of Syrian Refugees*, New York: Springer, 2017.

ביוני 2016 הוקמה בעוצבת הבשן מנהלת "שכנות טובה"¹² אשר הרחיבה את מבצע "תכלת ארגמן" והוסיפה מרכיב סיוע הומניטרי נוסף מעבר לרפואי. מבצע "שכנות טובה" עסק בהעמקה משמעותית של הסיוע האזרחי ל"בני המקום", תוך שימור עיקרון אי-המעורבות במאבק הפנימי בסוריה. כך, פרט למענה הרפואי הוענק מענה נוסף בהעברת ציוד ומזון, כגון קמח למאפיות, ביגוד חם, דלק לחימום וציוד לשיפור תנאי המחיה של השכנים ממזרח.

"רפואה איתנה" הפעלת בית חולים שדה של חיל הרפואה לסיוע הומניטרי לתושבי רצועת עזה במהלך "צוק איתן"

במהלך מבצע "צוק איתן", בד בבד עם המענה הרפואי הרחב שניתן לכוחות הלוחמים,¹³ הקים חיל הרפואה בית חולים שדה במעבר ארז.¹⁴ הקמת בית החולים נועדה להעניק טיפול רפואי הומניטרי לאוכלוסייה הפלשתינית ולספק טיפולים מיידיים לפצועים ולחולים פלשתינים, ילדים, מבוגרים ונשים. הקמת בית החולים באה אחרי שחמאס הציג במבצע "צוק איתן" את מגבלת המענה הרפואי בתוך הרצועה. בית החולים מוקם במעבר ארז וציוד במכשור רפואי מתקדם ובכוח אדם איכותי מחיל הרפואה – פרמדיקים, רופאים צבאיים, אחיות, חובשים ועוד. יכולותיו של בית החולים כללו מחלקה לרפואה דחופה, מחלקת אשפוז ויכולות למתן טיפולים מתקדמים כגון אורתופדיה, עיניים, נשים ועוד. בית החולים הוקם בהחלטת הדרג המדיני ועל-פי המלצת מתאם פעולות הממשלה בשטחים דאז, האלוף יואב (פולי) מרדכי, ובאישור הרמטכ"ל, דאז, רב אלוף בני גנץ. במהלך המבצע, קלט בית החולים פצועים וחולים פלשתינים מרצועת עזה. במשימה מורכבת שכזו, תוך כדי לחימה, נדרש שיתוף פעולה בין אנשי חיל הרפואה, כמפקדי בית החולים, ובין יחידת מתאם פעולות הממשלה בשטחים, האחראית למימוש מדיניות הממשלה בשטחי יהודה ושומרון ומול רצועת עזה. אנשי המתפ"ש היו אחראים על ההיבט המבצעי של המשימה, וכן על התיאום הנדרש מול האוכלוסייה הפלשתינית ומול ארגונים בין-לאומיים.

¹² מנהלת "שכנות טובה" פעלה בפיקוד הצפון בין השנים 2016-2018. חשיבות הקמת המנהלת הייתה הרחבת מאמץ הסיוע ההומניטרי. נוסף על הטיפול הרפואי בפצועי הקרבות, ניתן גם טיפול רפואי שוטף בחולים ובצועה העברת ציוד לטובת סיוע רפואי-הומניטרי, ולצורך שיפור תנאי המחיה של השכנים שלנו ממזרח.

¹³ במהלך מבצע "צוק איתן" טיפל חיל הרפואה ביותר מ-1500 פצועים, מהם 704 נפגעי לחימה. ההישג החשוב ביותר של חיל הרפואה במערכה זו היה שיעור ההרוגים הנמוך ביותר מכלל מערכות ישראל ביחס למספר הנפגעים – שיעור מקרי תמותה (CFR) נמוך מ-10% – נתון המצביע על הצלת חיים ממש.

¹⁴ היטיבו לפרט את הפעילות רחלי מיון וחבריה במאמרם "רפואה איתנה" – הקמת בית חולים שדה של חיל הרפואה לסיוע הומניטרי לתושבי רצועת עזה במהלך "צוק איתן" שבו פירטו את הרקע להקמת בית החולים, את אופן הפעלתו ואת הדילמות שניצבו בפני מפקדי המתקן והסגל הרפואי בו. ראו רחלי מיון וחבריה, "רפואה איתנה" – הקמת בית חולים שדה של חיל הרפואה לסיוע הומניטרי לתושבי רצועת עזה במהלך "צוק איתן", **הרפואה הצבאית**, כרך 12 (צה"ל, חיל הרפואה, אוקטובר 2015).

מפקדי בית החולים במעבר ארז - אל"ם ד"ר סלמן זרקא וסא"ל רחלי מיזן

בעוד ברחבי העולם הכריזו הפלשתינים כי מתרחש אסון ברצועת עזה, אנשי החמאס איימו לפגוע בכל מי שיגיע לקבל טיפול בבית החולים שהקים צה"ל ולכן הגיעו לטיפול עשרות בודדות של מטופלים, אף כי רבים בשטחי הרצועה נזקקו לעזרה רפואית.

מה למענה רפואי הומניטרי ולמאמץ התודעה?

במשלחות סיוע רפואי הומניטרי למקומות מרוחקים, כמו גם בשני מקרי הבוחן שהוצגו למענה רפואי הומניטרי באזורנו, המטרה שהוצבה לחיל הרפואה היא זהה - הושטת יד עוזרת לכל אדם באשר הוא אדם¹⁵ ומתן סיוע רפואי הומניטרי ברמה הגבוהה ביותר האפשרית ללא הבדל דת, גזע ומין. הן בגבול ישראל-סוריה ברמת הגולן, שאינו גבול של שלום והן באחד המוקדים

¹⁵ מתוך שבועת חיל הרפואה, חיים חפר: "להושיט יד עוזרת לכל פצוע ולכל חולה, אם נקלה ואם נכבד, אם אוהב ואם אויב - ולכל אדם באשר הוא אדם."

של הסכסוך הישראלי-פלשתיני בעזה, ההחלטה בדבר הגשת סיוע רפואי אמורה להיות כרוכה בדילמה אתית של הקצאת משאבי רפואה ומשאבים נוספים לטיפול ב"אויב". אולם אנשי חיל הרפואה לא נמצאים בניגוד עניינים או בדילמה, ומניסיונו של החיל במבצע "תכלת ארגמן" ובהפעלת "רפואה איתנה", אנשי הצוות יודעים להפריד בין הטיפול הרפואי המסור לבין סכסוכים וקרבות המתנהלים מחוץ לכותלי בית החולים או חדר הטיפול. מבחינה אתית, המשנה סדורה וברורה, הסגל הרפואי הנבחר להשתתף במשימה מיוחדת זו מבין את חובתו האתית והמקצועית בהגשת סיוע הומניטרי ובהצלת חיים.

תפקידן של משלחות אלו, בארץ או בחו"ל, הוא הצלת חיים והגשת מענה רפואי נדרש בעת אסון. הצוות הרפואי אינו עוסק ביחסי החוץ של מדינת ישראל אלא מכוון משימה ופועל ככל שביכולתו למלא אותה. ללא ספק, עשייתם המקצועית של הצוותים במהלך השנים משאירה אצל המטופלים הערכה רבה ותודה מיוחדת על נכונותה של ישראל לסייע להם בעת אסון ובמיוחד במפגש המיוחד והמרגש בין צוותי חיל הרפואה לבין הפצועים והחולים הסורים אשר חונכו במשך שנים רבות כי הישראלים הם האויב שלהם.¹⁶ המטופלים, הן בגבול סוריה והן סמוך לרצועת עזה, התקשו להאמין שחיילים לבושי מדים, "מצבא האויב" שלהם, מטפלים בהם במקצועיות ועוד מאפשרים להם לשוב לבתיהם בתום הטיפול. לבד מהמטופלים, נעזרו גם חברי ארגונים בין-לאומיים שפעלו ברצועת עזה ובסוריה, ביכולות המתקדמות של צוותי חיל הרפואה ושל צה"ל. כך לדוגמה, פעילים מארגון "הצלב האדום" בעזה אשר העלו בקשה לייעוץ רופא, קיבלו מענה רפואי שלם עוד באותו היום.

הפעילויות הללו, המתרחשות בשטח על ידי מערך הרפואה, סביר שמביאות לשינוי תודעה בקרב המטופלים מן הצד השני ולשינוי המורל החברתי בקרבם. ידוע כי האופן שבו מדינת ישראל נתפסת בעולם בזמן מערכה, לעיתים שנוי במחלוקת, ולכן להפעלת מאמץ הומניטרי איכותי ורציף תוך כדי המערכה יש השפעה על התודעה ואף, אולי שלא במתכוון, היא מרכיב ממאמץ התודעה ומהווה מכפיל כוח למאמץ זה. מאמץ התודעה¹⁷ מתייחס, בין היתר, לאופן שבו נתפסת המציאות בקרב קהלים שונים הבוחנים את המידע בנוגע לאירועים הפיזיים. תפיסת המציאות הזאת היא תמיד סובייקטיבית – על-פי תרבותם, השקפותיהם הדתיות, הפוליטיות והחברתיות של הקהלים ובהתאם לציפיותיהם ולמידת היכרותם עם הסוגיות. כמו-כן מושפעת תפיסת המציאות מהגורמים המדווחים ומזיקות בלתי נשלטות שקיימות בין קהלי היעד השונים. פתיחת גבול מול מדינה שאין לה שלום עם ישראל לשם מתן סיוע רפואי, הינו מאמץ דיפלומטי מחושב וייתכן אף שללא המאמץ הרפואי, הדיפלומטיה

¹⁶ Salman Zarka, Morshid Farhat & Schlomit Zuckermann. "Home and Away: Ethical Issues in Humanitarian Aid to Syrians in Israel". In: Ayesha Ahmad & James Smith, eds. *Humanitarian Action and Ethics*. London, UK: Zed Books Ltd., 2018.

¹⁷ שי שבתאי וליאור רשף, "מאמץ התודעה בצה"ל", **מערכות** 457, אוקטובר 2014.

לא הייתה מתרחשת כלל. לפיכך, אני טוען, שאולי מבלי שהתכוונו לכך, מענה רפואי הומניטרי הינו מרכיב בלתי נפרד ממאמץ התודעה. חיזוק מדיני לטענה זו הינה הצהרתו של שגריר ישראל באו"ם, רון פרושאור באחד מדיוני מועצת הביטחון של האו"ם במהלך מבצע "צוק איתן": "ישראל אינה נלחמת בתושבי עזה"¹⁸, ובהקשר זה הציג את בית החולים שהקים חיל הרפואה במעבר ארז כדי לשקף את הקוד האתי של צה"ל, בעוד ישראל נבחנת תחת זכוכית מגדלת, מצויה בעין הסערה ומותקפת מצידם של ארגונים בין-לאומיים המכפישים את מוסריותה. חיזוק מדיני נוסף לטענה זו הינם דבריו של קצין הרפואה הראשי, תא"ל ד"ר טריף בדר, בפתיחת המושב ההומניטרי של כוחות השלום של האו"ם בבניין העצרת הכללית בניו יורק.¹⁹ שם אמר שידה של ישראל תמיד מושטת לכל מי שרוצה לאחוז בה בדיוק כפי שהתרחש במתן המענה ההומניטרי בנפאל, מענה שעליו פיקד בעצמו וכן במענה ההומניטרי על גבול סוריה, מענה שאותו החל בהיותו מפקד הרפואה של פיקוד הצפון.

ומכאן, מה להפעלת מערך הרפואה ולמאמץ התודעה לאורך זמן: כשאנו מקבצים יחדיו ובוחנים את המענה הרפואי ההומניטרי שניתן במסגרת "תכלת ארגמן", יחד עם המענה הרפואי ההומניטרי שניתן במסגרת "רפואה איתנה" ואף עם המענה הכולל שניתן במשך זמן ארוך במסגרת "שכנות טובה", נראה שהפעלת כלי הרפואה ההומניטרית לצד הגדרתה המחודשת והלא טרואיאלית, עד עתה, כחלק ממאמץ התודעה – הופכת הלכה למעשה לכלי דיפלומטי. יחד עם זאת, לדעתי, אם בוחרים להסתכל על כלי זה כחלק ממאמץ התודעה והדיפלומטיה, נכון שיהיה מופעל באופן רציף כתפיסה צה"לית ולא אד הוק. מענה הומניטרי הינו מאמץ מתמשך אשר הפעלתו צריכה להתבצע באופן רציף, בעצימות משתנה ובדרכים שונות. מענה רפואי הומניטרי הינו ברוב המקרים מענה מציל חיים וניתן לשם הצלת החיים וצמצום הנכות והנזק לפצועים ולחולים. אולם הפעלת נדבך המענה הרפואי ההומניטרי באופן רציף, בנקודות הנכונות ולא רק בעת עימותים, יש בה משום מכפיל כוח למאמץ התודעה והדיפלומטיה והוא מרכיב משמעותי במאמץ התודעה.

עקרונות ההפעלה

עקרונות הפעלת הסיוע ההומניטרי לטובת מדינה ידידה לעומת לטובת תושבי מדינת אויב הם דומים, גם אם אופן ההפעלה והסיכון הטמון בה, שונים. משני מקרי הבחון שהוצגו, שבהם הופעל מענה רפואי הומניטרי לטובת התושבים במדינת אויב, ניתן ללמוד על עקרונות לקביעה המבצעית של מתי להפעיל מענה זה: א. משבר או צורך רפואי חריף. ב. העדר יכולת תושבי המקום לקבל מענה רפואי מספק במקום מושבם. ג. השלכות מתן המענה לטווח ארוך.

¹⁸ רון פרושאור, "שגריר ישראל באו"ם: "אנחנו לא במלחמה מול תושבי עזה"", גלובס, 21.07.2014, <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000956702>

¹⁹ במסגרת דבריו בעצרת הכללית של האו"ם, מרץ 2019. ניתן לצפות בדברים המלאים גם באתר האו"ם.

כל סיוע שכזה יבוצע לאחר קיומם של שלבים משמעותיים,²⁰ הנכונים גם לרוב המשימות הצבאיות והם:

1. שלב ראשון – הערכה של המצב בשטח ושל ההשלכות על חיי האדם. הערכה כזו מספקת מידע לשם הבנת המשבר ועיקרי הפערים ההומניטריים, ומהווה בסיס לניסיון למצוא מענה מתאים.
2. שלב שני – ניסוח התוכנית המבצעית והמענה הנדרש. יכלול בד"כ את ההקשר הספציפי של המשבר ההומניטרי, את יעדי התוכנית ואת תוצריה, את ההשלכות בטווח הקצר ובטווח הארוך וכמובן גם את הסיכונים הקיימים בתוכנית ואת המשאבים הנדרשים למימושה.
3. שלב שלישי – היישום אשר צריך להתבצע ברמת האיכות הגבוהה ביותר, תוך הבטחת בטיחות הכוח ובפן"ש צבאי סדורים.
4. שלב רביעי – הערכת המצב המתמשכת. כוללת את בחינת היקף הסיוע, השגת היעדים, למידה והפקת לקחים, הסיכונים הקיימים ביישום המענה עד כה והסיכונים בהמשך מתן המענה.
5. שלב חמישי – הערכות לסיום המשימה. סיום משימה הומניטרית טומן בחובו דילמות רבות שהעיקרית שבהן היא האם לאחר הפסקת המענה ישאר מענה מספק לאוכלוסייה הנזקקת.

סיכום

מענה רפואי לדיפלומטיה – אמירתו של פרושאור, במהלך מבצע "צוק איתן" מבטאת את לב ליבה של המורכבות בלחימה של צבא בארגון טרור המוסווה תחת אוכלוסייה אזרחית שאין בכוונת ישראל לפגוע בה. העוצמה שבהקמת בית חולים שדה למתן מענה הומניטרי נובעת מהבשורה שהיא נושאת עימה, ומעצם הצהרת הכוונות שמדינת ישראל פותחת שעריה למתן מענה הומניטרי במקום לא טריוויאלי ובנקודות שאף אחד לא מצפה ממנה. ראש הממשלה, בנימין נתניהו, התבטא יותר מפעם אחת עם יציאת משלחת הסיוע באומרו: "אתם ממשיכים להניף את דגל ישראל בגאווה. זו לא פעם ראשונה שיוצאת משלחת ישראלית לסיוע בעולם וזה מעיד רבות על החברה כאן."

צופה פני עתיד, ניכר כי מענה הומניטרי הינו מאמץ מתמשך אשר הפעלתו צריכה להתבצע באופן רציף, בעצימות משתנה ובדרכים שונות. נכון יהיה להיעזר בעקרונות ההפעלה הנכונים לרוב המשימות הצבאיות. לשאלה האם נכון לקבוע מנגנון להפעלת הסיוע ההומניטארי כחלק ממאמץ התודעה? אני רוצה לתת תשובה אחת קצרה, חדה וברורה. התשובה היא: כן. כאשר יש צורך בסיוע הומניטרי, נכון למדינת ישראל לבחון באופן חיובי את הפעלת יכולותיו המתקדמות של חיל הרפואה להגשת סיוע הומניטרי ולהצלת חיים. כאשר זה קורה, על הדיפלומטיה להתעורר וללוות את

²⁰ אלעד זמיר ודנה מנור, מסקנות והמלצות לעבודה בסיוע הומניטרי, 2016.

המבצע המקצועי בכלים דיפלומטיים למען מקסום התודעה והרווחים של מדינת ישראל מעצם פעולה זו. בהקשר זה נכון יהיה להקים ולקיים מנגנון ועקרונות להפעלת מענה רפואי הומניטרי וסיוע הומניטרי בכלל בדגש על מדינות אויב, ככזה שיאפשר לתמוך במאמץ התודעה ושיהיה בו כדי להביא לשיפור שיתוף הפעולה של צה"ל ושל מדינת ישראל עם גורמים בין-לאומיים ועם גורמים אזוריים.

רשימת מקורות

- בלומנטל, איתי וראב"ד, אחיה. "תיעוד מהגבול: פצועים סורים מועברים לטיפול בישראל". *Ynet*, 09.04.17. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4947423,00.html>
- זמיר, אלעד ומנור, דנה. **מסקנות והמלצות לעבודה בסיוע הומניטרי**. 2016.
- מיזן, רחלי ואחרים. "רפואה איתנה" - הקמת בית חולים שדה של חיל הרפואה לסיוע הומניטרי לתושבי רצועת עזה במהלך "צוק איתן". **הרפואה הצבאית**, כרך 12. צה"ל, חיל הרפואה, אוקטובר 2015.
- נדב, דניאל. **ימים של דם והקרבה - חיל הרפואה במלחמת יום הכיפורים**. משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2014.
- פרושאור, רון. "שגריר ישראל באו"ם: "אנחנו לא במלחמה מול תושבי עזה"". **גלובס**, 21.07.2014. <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000956702>
- שבתאי, שי ורשף, ליאור. "מאמץ התודעה בצה"ל". **מערכות** 457, אוקטובר 2014.
- Glick, Yuval et al. "Extending a Helping Hand: A Comparison of Israel Defense Forces Medical Corps Humanitarian Aid Field Hospitals". *Israel Medical Association Journal* 18(10). 2016. pp.581-585.
- Gross, Judah A. "UN ranks IDF emergency medical team as 'No. 1 in the world'". *The Times of Israel*, 13.11.2016. <https://www.timesofisrael.com/un-ranks-idf-emergency-medical-team-as-no-1-in-the-world/>
- Zarka, Salman et al. "Israel's medical support to victims of the civil war in Syria". *Israel Medical Association Journal* 16(2). 2014. pp.71-2.
- Zarka, Salman & Lerner, Alexander. *Complicated War Trauma and Care of the Wounded: The Israeli Experience in Medical Care and Humanitarian Support of Syrian Refugees*. New York: Springer, 2017.
- Zarka, Salman, Farhat, Morshid & Zuckermann, Schlomit. "Home and Away: Ethical Issues in Humanitarian Aid to Syrians in Israel". In: Ayesha Ahmad & James Smith, eds. *Humanitarian Action and Ethics*. London, UK: Zed Books Ltd., 2018.